

درس شانزدهم

۱- فکر کنید و برای اشیای پیرامون خود از قبیل کفش، جوراب، تخم مرغ، نخود و لوبیا، کاغذ، کتاب و امثال آنها ممیزهای مناسبی بگویید.

کفش ← جفت، لنگه / جوراب ← جفت، جین / تخم مرغ ← شانه، دانه / نخود و لوبیا ← کیلو، تن / کاغذ ← ورق، بند / کتاب ← جلد

۲- نقش های اصلی و تبعی را بشمارید و برای هر یک، جمله ای غیر از نوشته های درس بیاورید.

نقش های اصلی: نهاد - مفعول - مسند - متمم - صفت - مضاف الیه - فعل

نقش های تبعی: معطوف - بدل - تکرار

ادبیات ما را با فضایی متفاوت و معنوی آشنا می سازد.

مثال: نهاد مفعول متمم صفت معطوف مسند فعل

برای مضاف الیه و نقش های تبعی مثال بزنید.

۳- واژه هایی از قبیل علاقه، نیاز، مهارت، مسلط، مصاحبه، دشمنی، نفرت و ... نیازمند متمم اند. هر یک از واژه ها را در جمله ای به کار ببرید و مشخص کنید که در نثر سنجیده و معیار امروز، جای متمم هر یک از آنها کجاست. پیش از اسم یا پس از آن؟

* اکثر متمم های اسم، قبل از اسم خود می آیند.

علاقه: او به گردش در طبیعت علاقه دارد.

نیاز: به دو کارگر نیاز داریم. / نیاز به مطالعه، نیازی اساسی است.

مهارت: دوستم در موسیقی مهارت دارد.

تسلط: من بر شیمی تسلط کامل دارم.

مصاحبه: خبرنگاران با او مصاحبه کردند.

دشمنی: او با ما دشمنی دارد.

نفرت: از انسان های دورو نفرت دارم.

۴- دو جمله مثال بزنید که در آنها واژه های «کتاب» و «کاغذ» مضاف الیه مضاف الیه قرار گیرند.

تصویر جلد کتاب چنگی به دل نمی زند.

سفیدی ورق کاغذ در زیبایی نوشته مؤثر است.

۵- وابسته ها و نوع آنها را در مثال های زیر مشخص کرده، نمودار آنها را رسم کنید.

قانون نانوشته، دستگاه قضایی، کرسی استادی ادبیات، دیوار بلند باغ، شش دستگاه دوربین فیلم برداری نو.

قانون نانوشته (نانوشته: صفت بیانی) / دستگاه قضایی (قضایی: صفت بیانی)

کرسی استادی ادبیات (استادی: مضاف الیه، ادبیات: مضاف الیه مضاف الیه)

دیوار بلند باغ (بلند: صفت بیانی، باغ: مضاف الیه)

شش دستگاه دوربین فیلم برداری نو (شش: صفت شمارشی، دستگاه: ممیز، فیلم برداری: مضاف الیه، نو: صفت بیانی)

۶- پنج کلمه غیر از آن چه در درس آمده است، بنویسید که دو تلفظ داشته باشند.

خرمن - جهاد - تجربه - مکاد - مهدی

۷- درباره ی یکی از موضوعات زیر، قطعه ای ادبی بنویسید.

باران - آزادی - گل

برعهده ی دانش آموز

۸- در جمله ی زیر، متمم اسم را پیدا کنید.

افتخار به دوستی با دانایان، افتخار واقعی است.

دوستی ← متمم است (برای افتخار)

دانایان ← متمم است (برای دوستی)

درس هفدهم

۹- به کمک یکی از ضرب المثل های زیر، مطلبی طنزآمیز بنویسید.

شتر در خواب بیند پنه دانه.

گنه کرد در بلخ آهنگری به شوستر زدند گردن مسگری

به رویاه گفتند شاهدت کو؟ گفت دُم!

(برعهده ی دانش آموزان)

۱۰- با بررسی دو نمونه از درس هایی که سال گذشته در کتاب ادبیات خوانده اید، بنویسید نویسندگان آنها از چه شیوه ای برای طنزپردازی استفاده کرده اند.

داستان کباب غاز ← بهره گیری از فرهنگ غنی عامه، ضرب المثل ها، تکیه کلامها، اغراق و بزرگ نمایی

مایع حرف شویی ← شروع با حوادث برای تبیین مسائل اجتماعی

۱۱- با مراجعه به فرهنگ لغت بنویسید، کدام تلفظ درست است.

غَرّه مشو، مُتَمَّم فعل، مُصاحِب خوب، مُصَوَّت کوتاه، مضاف الیه

غَرّه مشو، مُتَمَّم فعل، مُصاحِب خوب، مُصَوَّت کوتاه، مضاف الیه

غَرّه مشو - متمم فعل - مصاحب خوب - مصوت کوتاه - مضاف الیه

درس هیجدهم

۱۲- شیوهی تشخیص اسم ساده و غیر ساده را با فعل ساده و غیر ساده مقایسه کنید.

برای تشخیص ساده یا غیر ساده بودن فعل به بن مضارع آن توجه می‌کنیم. ولی برای اسم به تمام نکوآزهای غیرصرفی آن توجه می‌کنیم.

۱۳- با توجه به بند ۴، مواردی را پیدا کنید که تکوآز میانی (وند میانی) آن‌ها حذف شده یا در زبان گفتار در حال حذف شدن باشد.

دخترخاله - چلوخورشت - کتشلوار - شاگردشوفر

۱۴- برخی از واژه‌های مرکب، در اصل یک گروه اسمی تشکیل شده از هسته و وابسته‌اند که گاهی ممکن است در آن‌ها جای هسته و وابسته نیز عوض شده باشد. از هر نوع گروه اسمی - مطابق نمونه - پنج مثال پیدا کنید.

گل‌خانه ← خانه‌ی گل
آلویخارا ← آلوی بخارا

با جابه‌جایی هسته و وابسته: خون‌بها - نمازخانه - زیرشلوار - گلاب - جوانمرد

بدون جابجایی هسته و وابسته: صاحب‌خانه - جانماز - صورت‌حساب - پسردایی - دختر عمو

۱۵- برخی از واژه‌های مرکب، در حقیقت فشرده‌ی یک جمله‌ی سه جزئی با مفعول‌اند که گاهی مفعولشان همراه وابسته آمده است. پنج نمونه از هر نوع را بیابید و مفعول آن‌ها را پیدا کنید.

خداشناس ← کسی که خدا را می‌شناسد.

خوش‌حال ← کسی که حالی خوش دارد.

نامه‌رسان (نامه) - دماسنج (دما) - خویشتن‌شناس (خویشتن) - مدادتراش (مداد) - خودبین (خود)

درس نوزدهم

۱۶- از متن درس‌های ۱۲ تا ۱۹ کتاب‌های زبان و ادبیات (۳) املا بنویسید.

(تکلیف کلاسی)

۱۷- از بین کلمات زیر، کلمه‌های دخیل عربی را شناسایی کنید و آن‌ها را به تفکیک «نشان‌دار» و «بی‌نشان» بنویسید.

دارالحکومه، دارالتولی، بین‌المللی، من‌البدوالی‌الختم، لغایت، عظیم‌الجثه، قلیل‌البضاعه، سخاوتمند، مسلوب‌الاراده.

دخیل‌نشانه‌دار: دارالحکومه - دارالتولی - بین‌المللی - من‌البدوالی‌الختم - لغایت - عظیم‌الجثه - قلیل‌البضاعه - مسلوب‌الاراده

بی‌نشان: سخاوتمند

۱۸- «مع‌الوصف» و «مع‌الاستف» را مقایسه و معنی کنید.

مع‌الوصف: با این وصف، با این وجود

مع‌الاستف: متأسفانه، با تأسف

* هر دو کلمه واژه‌ی دخیل‌نشانه دارند.

۱۹- کدام گزینه در مورد کلمات «به ندرت»، «ندرتاً» و «بسیارکم» صحیح است؟ چرا؟

الف) باید فقط «بسیارکم» را به کار ببریم.

ب) باید فقط از «ندرتاً» استفاده کنیم.

ج) باید از «به ندرت» و «بسیارکم» استفاده کنیم.

د) می‌توانیم از هر سه کلمه به تناسب موقعیت کلمات قبل و بعد آن‌ها استفاده کنیم.

گزینه «د» پاسخ صحیح است. ندرتاً عربی است ایرادی ندارد هم‌چنین به ندرت و بسیار کم هم درست است.

درس بیستم

۲۰- از یک مرکز علمی، پژوهشی یا کتابخانه‌ای بازدید و منابع تحقیق آن را طبق نمودار درس بررسی کنید. آن‌گاه نتیجه را گزارش دهید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۲۱- با مراجعه به فهرست‌ها و کتاب‌شناسی‌ها، از تمامی مقالات یا کتاب‌های مربوط به یکی از موضوعات دینی، علمی، ادبی، فرهنگی، ورزشی، اجتماعی و ... یادداشت‌برداری کنید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۲۲- یکی از منابع تحقیق معرفی شده در درس را به کلاس آورید و به هم‌کلاسان خود معرفی کنید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۲۳- ثابت کنید کلمات زیر از نظر ساخت چگونه‌اند (ساده، مرکب و ...)

گلزار، گلشن، گلنار، گلدان، گلاب، گل‌ساز، گلاب‌پاش، گل‌دار، گل‌شهر، گل‌پوش، گلستان، گل‌زیبا، ساقه‌ی گل، گل‌بوته، بوته‌ی گل، گل‌دوزی

ساده ← گلشن

مشق ← گلزار - گلدان - گلستان

مرکب ← گلنار - گلاب - گل‌ساز - گلاب‌پاش - گل‌دار - گل‌شهر - گل‌پوش - گل‌بوته

مشق - مرکب ← گل‌دوزی

گل‌زیبا ← ترکیب وصفی

ساقه‌ی گل و بوته‌ی گل ← ترکیب اضافی

درس بیست و یکم

۲۴- ساخت واژه‌های زیر را مشخص کنید.

مثال: نام‌واره ← نام (اسم) + واره (پسونده) ← اسم

افشانه، نمودار، کارانه، بیچاره، سبزه‌زار، سیمینه.

افشانه ← افشان (بن مضارع) + ه (پسونده) ← اسم

نمودار ← نمود (بن ماضی) + ار (پسونده) ← اسم

کارانه ← کار (اسم) + انه (پسونده) ← اسم

بیچاره ← بی (پیشونده) + چاره (اسم) ← صفت

سبزه‌زار ← سبز (صفت) + ه (پسونده) + زار (پسونده) ← اسم

سیمینه ← سیم (اسم) + ینه (پسونده) ← صفت

۲۵- طبق مثال، با هر یک از کلمات زیر دو جمله بسازید که در یکی پیشوند و در دیگری حرف اضافه به کار رفته باشد.
بادب، بی نام، بی کار، باهنر
مثال: بی جا: او بی جا و بی مکان است. (حرف اضافه) او بی جا سخن گفت. (پیشوند)

پیشوند ← انسان با ادب قدر بیند.

حرف اضافه ← ما ادب می توان به همه چیز رسید.

پیشوند ← دانشمندان قهرمانان بی نام هستند.

حرف اضافه ← بچی نام و نشان نمی توان زندگی کرد.

پیشوند ← او آدم بی کاری است.

حرف اضافه ← بچی کار و تلاش موفقیت حاصل نمی شود.

پیشوند ← او انسانی باهنر است.

حرف اضافه ← ما هنر خویش جهان را آباد کن.

۲۶- برای هر یک از ساخت‌های زیر دو نمونه ذکر کنید (غیر از آنچه در درس خوانده‌اید).

اسم + گین ← صفت: ... و ...

اسم + ه / ه ← اسم: ... و ...

نا + صفت ← صفت: ... و ...

اسم + گین ← صفت: اندوهگین - خشمگین

اسم + ه ← اسم: گوشه - لبه

نا + صفت ← نامرتب - ناخوش

۲۷- با پسوندهای زیر کلمات مناسبی بسازید.

مان، کده، ناک، سار، وش، دیس

مان: زایمان / شادمان - کده: دانشکده / آتشکده

ناک: وحشتناک / ترسناک - سار: کوهسار / شاخسار

وش: مهوش / پرپوش - دیس: گلدیس / تندیس

۲۸- پنج کلمه مثال بنویسید که «فرآیند واجی کاهش» در آنها صورت پذیرفته باشد.

دست‌به‌دست - دستمال - اجراء - دستگیره - تمبر

درس بیست و دوم

۲۹- برای هریک از نقش‌های زبان مثالی (غیر از آنچه در کتاب آمده است) ذکر کنید.

ایجاد ارتباط ← فردا یک روز تعطیل است.

محمل اندیشه ← روح را می توان با دلایل عقلی اثبات کرد.

حدیث نفس ← امروز کارهای منفی بیشتر از دیروز انجام دادم.

آفرینش ادبی ← دوستانی دارم بهتر از برگ درخت / و خدایی که در این نزدیکی است.

۳۰- کدام یک از نقش‌های زبان، کارکرد اجتماعی بیشتری دارد؟ چرا؟

ایجاد ارتباط زیرا برقراری هرگونه مناسبات اجتماعی و انتقال اطلاعات و همچنین هم‌دلی و همراهی با دیگران در مسائل اجتماعی از طریق ارتباط کلامی صورت می‌گیرد.

۳۱- درباره‌ی ارتباط‌زبان با فکر یک‌بند بنویسید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۳۲- علاوه بر صامت «ی» چه صامت‌های دیگری مشمول قاعده‌ی افزایش می‌شوند؟

ک: نیاکان / ج: ترشیجات / ه: هفته‌ای / ...

درس بیست و سوم

۳۳- با ارائه‌ی معرفی‌نامه‌ی دبیرستان به یکی از دفترخانه‌های محل زندگی خود مراجعه کنید و از نزدیک با کار دفترداران آشنا شوید. آنگاه گزارشی از این بازدید تهیه کنید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۳۴- یک قول‌نامه و یک وکالت‌نامه تهیه کنید.

(به عهده‌ی دانش‌آموزان)

۳۵- تلفظ قدیم برخی از کلماتی را که در محل زندگی شما رواج دارند اما در فارسی امروز متروک شده‌اند، پیدا کنید و در کلاس ارائه نمایید.

به عهده‌ی دانش‌آموز

۳۶- واژه‌هایی نظیر مراجعه، لبریز، نگرستن، استفاده و ... به متمم نیاز دارند. پنج جمله از کتاب ادبیات فارسی انتخاب کنید که نظیر این واژه‌ها در آنها به کار رفته باشد.

گذشتن از تقصیر ما آسان نیست.

برای دل‌جویی از آنها رفتیم.

حساب من از تو جدا است.

او هنگام بازگشت به خانه ما را دید.

روی آوردن به ادبیات معاصر از مشروطه آغاز شد.

درس بیست و پنجم

۳۷- از متن درس‌های ۲۰ تا آخر کتاب‌های زبان و ادبیات (۳) املا بنویسید.

(تکلیف کلاسی)

۳۸- اسم های غیر ساده ی شماره ی ۵ سه نوع اند. درباره ی ساختمان آن ها گفت و گو کنید.

- (۱) بن ماضی + وند + بن ماضی
 (۲) بن ماضی + وند + بن مضارع
 (۳) بن مضارع + وند + بن مضارع

۳۹- نوع دستوری واژه های زیر را با استفاده از ملاک های نحوی در جمله تعیین کنید.

سراسر، سرتاپا، دوشادوش، دست به دست، تخت خواب، رخت خواب، مالامال، قدم به قدم، گوش به زنگ، شانه به سر، دست به عصا، رنگ به رنگ، کشت و کشتار، آموزش و پرورش، روبه رو، برابر، قلم به دست.

قید ← دوشادوش، دست به دست

اسم ← تخت خواب، مرگ و میر، کشت و کشتار، آموزش و پرورش

اسم / قید ← سراسر، سرتاپا

صفت / قید ← مالامال، قدم به قدم، دست به عصا، قلم به دست، رنگ به رنگ، روبه رو، برابر

صفت / قید / اسم ← شانه به سر

۴۰- نوع دستوری واژه های مشتق زیر را تعیین کنید.

ناهماهنگی، ناراحتی، بی نظمی، ناشکیبا، نایافتنی، نخواندنی، نسنجیده، بی ادبی، هماوازی، کشتارگاه، ناشکری، دانشگاه، بی مسئولیتی، همکاری، ناشنوایی، ستایشگری، توانگری، نابینایی، ناخوانا، همراهی.

اسم ← ناهماهنگی - ناراحتی - بی نظمی - بی ادبی - هم آوازی - کشتارگاه - ناشکری - دانشگاه - بی مسئولیتی - همکاری - ناشنوایی - ستایشگری - توانگری - نابینایی - همراهی

صفت ← ناشکیبا - نایافتنی - نخواندنی

صفت / قید ← نسنجیده - ناخوانا

۴۱- واژه های زیر را براساس ترتیب اجزای سازنده ی آن ها تا مرحله ی تکواژ تجزیه کنید:

ناشکری، کشتارگاه، نامردمی، بی سروسامانی، هم دردی، نسنجیده، هنرآموزی، همکاری، پرواربندی، دل بستگی، ده تومانی، دل دادگان، دانشجویان

واژه	تجزیه ی نخست	تجزیه ی دوم	تجزیه ی سوم
ناشکری	ناشکر + ی	نا + شکر	
کشتارگاه	کشتار + گاه	کشت + ار	
نامردمی	نا + مردمی	مردم + ی	
بی سروسامانی	بی سروسامان + ی	بی + سروسامان	سر + و + سامان
هم دردی	هم درد + ی	هم + درد	
نسنجیده	ن + سنجیده	سنجید + ه	
هنرآموزی	هنرآموز + ی	هنر + آموز	
همکاری	همکار + ی	هم + کار	
پرواربندی	پرواربند + ی	پروار + بند	
دل بستگی	دل بسته + گی	دل + بسته	بست + ه
ده تومانی	ده تومان + ی	ده + تومان	
دل دادگان	دل داده + گان	دل + داده	داد + ه
دانشجویان	دانشجو + یان	دانش + جو	دان + ش

۴۲- پنج واژه ی نخست تمرین بالا را تا مرحله ی واج تجزیه کنید و صامت ها و مصوت های آن ها را بنویسید.

ناشکری ← ن / ا / ش / ا / ک / ا / ر / ا / ی ← ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م

کشتارگاه ← ک / ا / ش / ا / ت / ا / ر / ا / گ / ا / ه ← ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م

نامردمی ← ن / ا / م / ا / ر / ا / د / ا / م / ا / ی ← ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م

بی سروسامانی ← ب / ا / س / ا / ر / ا / س / ا / م / ا / ن / ا / ی ← ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م

م / ا / ص / ا / م

هم دردی ← ه / ا / م / ا / د / ا / ر / ا / د / ا / ی ← ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م / ا / ص / ا / م